

Заблоцька Р.О., Шовкопляс О.В.***

ПОРІВНЯЛЬНІ ПЕРЕВАГИ СЛАБОРОЗВИНУТИХ КРАЇН СВІТУ В МІЖНАРОДНІЙ ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ ЗА СПОСОБОМ 4

In this article authors analyzes the comparative advantages of least developments countries in world trade in services. Services becomes the main factors in grows of productivities, especially in conditions of increasing the role of telecommunications and computer services. The author proof about positive effect of trade liberalization for the economic growth in the developing countries.

У даній статті автори досліджують порівняльні переваги слаборозвинутих країн у міжнародній торгівлі послугами. Послуги стали головною рушійною силою економіки та основним фактором зростання продуктивності, головним джерелом створення робочих місць не тільки в групі розвинутих країн, але також і в країнах, що розвиваються. У статті доведено позитивного впливу лібералізації міжнародної торгівлі послугами на економіку країн, що розвиваються.

В данной статье автор исследует сравнительные преимущества развивающихся стран в международной торговле услугами. Услуги становятся движущей силой развития экономики и основным фактором повышения производительности труда, главным источником создания рабочих мест. В статье автор доводит о позитивном влиянии либерализации международной торговли услугами на экономику развивающихся стран.

Міжнародна торгівля послугами безперервно зростає, що збільшує відрахування на користь валового внутрішнього продукту країни. За період 2000-2010 років торгівля послугами сягла 35% загальної торгівлі в розвинутих країнах, демонструючи динаміку зростання, домірну динаміці торгівлі товарами. В той час як частка працівників, зайнятих у сфері послуг, становить близько 30-40% у країнах, що розвиваються, цей показник досягає 53% у деяких економіках, що розвиваються, та коливається в межах 70% у більшості розвинутих країн.

Для слаборозвинутих країн послуги відіграють ключову роль у викоріненні бідності, оскільки більшість послуг виконують не тільки суто комерційну, а й соціальну, культурну та збагачувальну функції. Сектор послуг є вирішальним фактором розвитку людського потенціалу щодо формування суттєво важливих сфер економічної активності (безпосередньо туризм, опосередковано – через контракти купівлі-продажу, укладені з іншими секторами економіки, такими як будівництво, інвестиції, агропромисловість та ін.).

* доктор економічних наук, професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

** провідний фахівець дирекції з інвестицій та кредитування корпорації «Богдан»

Слаборозвинуті країни довели свої конкурентні переваги в наданні послуг шляхом переміщення фізичних осіб – цей спосіб міжнародної торгівлі послугами в рамках ГАТС відомий як Спосіб 4. Лібералізація ринків у рамках СОТ для працівників середньої кваліфікації створила б для слаборозвинутих країн сприятливі умови щодо розвитку сфери послуг. Варто зазначити, що слаборозвинуті країни не прагнуть лібералізації руху некваліфікованих працівників. Вони вважають за необхідне, щоб працівники, зайняті у сфері послуг, мали дипломи, сертифікати та досвід, всю необхідну кваліфікацію, щоб не підпадати під визначення некваліфікованих. У рамках ГАТС для ефективного сприяння лібералізації економіки слаборозвинутих країн країни-члени мають збільшувати кількість власних зобов'язань, незалежно від кваліфікації працівників. Оскільки робоча сила слаборозвинутих країн не має достатньо можливостей конкурувати з висококваліфікованими працівниками з інших країн-членів СОТ, вони готові до компромісу – експорту послуг, які надаються спеціалістами середньої кваліфікації.

У статті розглядаються роль торгівлі послугами для слаборозвинутих країн, економічна мотивація в рамках зобов'язань щодо Способу 4 для працівників середньої кваліфікації, обґрунтовується необхідність прийняття в рамках ГАТС норми щодо лібералізації руху працівників середньої кваліфікації. Автори наводять чимало прикладів позитивного впливу лібералізації міжнародної торгівлі послугами на економіку країн цієї групи, викладені основні чинники формування порівняльних переваг на світовому ринках послуг.

Дослідженню наявних переваг і ролі країн, що розвиваються у міжнародній торгівлі послугами присвячені роботи сучасних закордонних економічних науковців, таких як Р. Стерн, Б. Хокман, А. Маттоо, П. Сов'є, П. Брага, П. Брентон, А. Деардорф, Ф. Родригес, Д. Родрик та ін.

Багато країн, що розвиваються, стурбовані тим, що основна частина вигод від лібералізації торгівлі дістанеться індустріально розвиненим країнам. Це відчуття ґрунтується на очевидному факті, що багато секторів послуг є наукоємкими, вимагають висококваліфікованої робочої сили, величезного фізичного капіталу або всього вищезгаданого відразу. Це означає, що індустріально розвинені країни отримають порівняльну перевагу і домінуватимуть у всіх сферах торгівлі після лібералізації. Проте, цей аргумент ігнорує той факт, що всі країни мають порівняльну перевагу хоч в якій-небудь галузі, і що послуги грають ключову посередницьку роль в економіці і в основному продаються за допомогою ПП.

Країни, що розвиваються, вже продемонстрували, що у них є визначені порівняльні переваги у сфері послуг, і що вони здатні ефективно експортувати широкий спектр послуг. Найбільш значною експортною послугою є туризм що становить велику частину доходів від експорту в бідних країнах [1].

Інші сфери експорту послуг, засновані на природних ресурсах, включають водопостачання і електропостачання. По таких трудомістких секторах послуг, як будівництво, країни, що розвиваються мають явну порівняльну перевагу, проте торгівля цими послугами обмежена торговельними бар'єрами, включаючи небажання більшості країн розповсюдити дозвіл на тимчасовий приток менш кваліфіковані професії дозволу на тимчасову притоку іноземної робочої сили для надання таких послуг. Проте, країни, що розвиваються, також активні в секторах які вимагають значних витрат робочої сили і фізичного капіталу.

Питання лібералізації міжнародної торгівлі послугами за Способом 4 в рамках ГАТС

Послуги відіграють ключову роль в економіках країн, що розвиваються, зокрема слаборозвинутих. Участь найменш розвинутих країн у міжнародній торгівлі послугами є

незначною. Традиційно більшість таких країн роблять ставку на аграрне виробництво для заробітку за рахунок експорту.

Однак з огляду на надзвичайну вразливість цього сектору в останні роки слаборозвинуті країни виявляють до послуг підвищений інтерес. Згідно зі звітом ЮНКТАД щодо слаборозвинутих країн, у декаді 2000-2010 темпи зростання економічно активного населення, за винятком зайнятих у сільському господарстві, вперше випередили показники зростання сільського господарства. У цьому звіті торгівля послугами показана як одна з перспективних галузей національних економік слаборозвинутих країн, що заслуговує на довіру, створюючи динамічний міжгалузевий зв'язок [2].

Більшість слаборозвинутих країн на свій розсуд обирають політичні важелі для того, щоб включити послуги до стратегії національного розвитку країни. Поширюється нова тенденція: уряди виконують роль прямого посередника з метою формування політики, яка може стимулювати експорт послуг, а також приплив прямих іноземних інвестицій, що сприятиме розвитку фінансово стійкої та потужної галузі виробництва послуг. Більшість слаборозвинутих країн вдалися до лібералізації своїх ринків послуг через політику приватизації, маючи на меті залучення прямих іноземних інвестицій, отримання технологій, забезпечення ефективності та зростання виробництва. Однак досвід показує, що швидкий, короткостроковий шлях лібералізації через приватизацію викидає малі та середні фірми з бізнесу, позбавляючи їх джерела доходу. А оскільки приватизація веде до комерціалізації базових та необхідних послуг, таких як освіта, водопостачання, охорона здоров'я, інфраструктурні послуги і т.д., то багато людей лишаються без прибутку чи роботи.

Переваги та недоліки міжнародної торгівлі Способом 4 щодо слаборозвинутих країн

Згідно зі статтею II ГАТС, Спосіб 4 (присутність фізичних осіб) передбачає надання послуги на території країни споживача іноземної фізичною особою, яка діє самостійно або за дорученням свого працедавця. Таким чином, цей спосіб охоплює дві категорії фізичних осіб: самостійно зайняті працівники і наймані робітники.

Пересування фізичних осіб, як спосіб надання послуг має певні переваги у порівнянні з іншими способами. Нещодавнє дослідження Алана Вінтерса та інших науковців показало, що торговельні потоки та обсяг зобов'язань, який країни зафіксували в Способі 4 у рамках ГАТС, є значно меншими за можливі [3]. Це дослідження прогнозує потенційний дохід більш ніж 300 млрд. дол. США щорічно за рахунок збільшення міграції робочої сили по всій земній кулі. У дослідженні ЮНКТАД «Активізація участі країн, що розвиваються, у наданні послуг при міграції фізичних осіб шляхом лібералізації доступу на ринки за Способом 4 в рамках ГАТС» зроблено висновок, що зняття обмежень із міграції робочої сили може приносити 156 млрд. дол. США на рік за умови, що розвинуті країни збільшать свою квоту на в'їзд працівників з країн, що розвиваються, на 3%. За іншими оцінками, щорічний дохід становитиме близько 200 млрд. дол. США, якщо схема тимчасової робочої візи буде розроблена і прийнята в багатосторонньому порядку. На думку ЮНКТАД, такі доходи перевищили б ті, що могли бути отримані від лібералізації в традиційній галузі торгівлі. Ці доходи були б поділені між країнами, що розвиваються (у формі переказу заробітку мігрантів) та розвинутими країнами (через плату за ліцензії, сертифікацію кваліфікації, витрати на оплату праці, прожитковий мінімум, страхові виплати в країні перебування і т.д.) [2].

Слаборозвинуті країни мають безперечну конкурентну перевагу в забезпеченні послуг шляхом міграції фізичних осіб. Робота мігрантів стала таким великомасштабним міжнародним явищем, що не може більше ігноруватися. За оцінками МОМ, на сьогодні

близько 214 млн. працівників-мігрантів, легальних та нелегальних, працюють у країнах імміграції [4]. Багатосторонні зобов'язання щодо торгівлі послугами за Способом 4 стимулюють значне зростання доходів слаборозвинутих країн із цього виду джерела. Більшість зобов'язань за Способом 4 у національному списку країн-членів досі майже цілковито пов'язані з рухом висококваліфікованих працівників, зокрема з внутрішньо-корпоративними трансферами персоналу міжнародних компаній. Подібні зобов'язання обмежили вигоди слаборозвинутих країн, оскільки їхні конкурентні переваги полягають у наданні послуг низькокваліфікованими або середньокваліфікованими спеціалістами.

Переваги слаборозвинутих країн у міжнародній торгівлі послугами можна класифікувати за такими ознаками:

А) Демографічні відмінності

Відмінності в демографічних характеристиках сприяють міграції робочої сили. Більшість слаборозвинутих країн мають велику кількість населення та високий показник його густоти. Це створює надлишок робочої сили, що спонукає людей до пошуку роботи. Водночас у розвинутих промислових країнах спостерігається тенденція старіння населення. Ці країни стикаються зі зростаючою нестачею працівників середньої кваліфікації в таких секторах, як охорона здоров'я (сиділкі, медсестри та інші медпрацівники), готельний та ресторанний бізнес (прибиральниці, офіціанти, повари), будівельна галузь, послуги, пов'язані з сільським господарством, і т.д. У цих секторах попит не відповідає пропозиції. Тимчасова міграція в рамках ГАТС фахівців, що надають послуги, може сприяти збалансуванню ситуації.

Незважаючи на побоювання, що значна пропозиція робочої сили мігрантами може обмежити можливості надання робочих місць та послабити ринки праці, лібералізації в цій сфері немає альтернативи. До того ж, за оцінками, лібералізація торгівлі послугами в рамках Способу 4 під керівництвом ГАТС може привести до більш ефективної роботи глобальних компаній з мінімальним впливом на внутрішній ринок.

Б) Відмінності в системі освіти та спеціалізації

Сучасна система освіти в промислових країнах сфокусована на висококваліфіковані професії, такі сфери, як інформаційні комунікації та технології, науково-дослідні роботи та інжиніринг, медицина та інші аспекти нового світу знань. У слаборозвинутих країнах освіта досі є привілеєм. Багато країн досі віддають перевагу базовій освіті та практичним навичкам. Промислові країни мають потребу в працівниках з такою освітою, щоб зайняти їх на роботі, яку місцеві працівники не вважають привабливою. Ідеться про сектор охорони здоров'я, готелі, ресторани, будівництво, сферу послуг з прибирання і т.д. Отже, у розвинутих країнах існує і дедалі розширюється простір для тих, хто має конкурентні переваги в роботі, що не потребує високої кваліфікації.

В) Грошові перекази

Ключовою вигодою торгівлі послугами за Способом 4 є зростаючі відрахування з грошових переказів до економік слаборозвинутих країн. Грошові перекази – це частина заробітків міжнародних мігрантів, які пересилаються ними з країн перебування до країни походження. Грошові перекази є основним, відносно стабільним джерелом припливу капіталу до слаборозвинутих країн. Ступінь важливості грошових переказів для економік країн, що розвиваються, постійно зростає, іноді перевищуючи значущість потоків від вилучення як джерела зовнішнього фінансування (залучення коштів). Суми грошових переказів, за оцінками експертів Міжнародної організації міграції, вже перевищили прямі іноземні інвестиції та офіційну допомогу на розвиток цих країн. У багатьох країнах із низьким рівнем доходу грошові перекази становлять більшу частку ВВП порівняно з краї-

нами з середнім доходом. Наприклад, Бангладеш та Лесото зафіксували в середині минулої декади значні грошові надходження, завдяки яким отримали 27% ВВП.

Грошові перекази не тільки поліпшують фінансовий стан країни, але також є джерелами доходу отримувачів даних грошових переказів, надаючи їм можливість брати участь у господарській діяльності. Все більше і більше це стає критично важливим фактором для слаборозвинутих країн, які мають велику кількість середньо- та низькокваліфікованих працівників.

Г) Інтелектуальна міграція

Країни зазнають підвищених втрат, коли їх кваліфіковані працівники, в яких країна інвестувала, надаючи освіту, їдуть в іншу країну – йдеться про так званий «відплив умів». Однак дослідження показують, що через тимчасовість Способу 4, як передбачено в ГАТС, міграція стає одним із джерел доходу та кругообігу капіталу. Спосіб 4 має внутрішні механізми, які забезпечують більш всеохоплюючий рух кадрів країн-донорів, що приводить до більш сприятливого технологічного руху та, потенційно, – інвестиційного, коли люди повертаються додому. У випадку зі спеціалістами середньої кваліфікації зобов'язання за Способом 4 можуть підвищити вимоги до технічної кваліфікації та досвіду, який вони отримують завдяки праці за контрактами в інших країнах.

Д) Пропозиції щодо обмеження постійної міграції

З огляду на зростання постійної міграції існує побоювання, що, оскільки працівники-мігранти приїждять здебільшого з бідних країн, вони будуть зацікавлені в постійному перебуванні в розвинутих країнах. Однак Спосіб 4 у ГАТС передбачає тимчасову міграцію. Для того щоб забезпечити тимчасовість, країни повинні знайти креативні та ефективні шляхи для регулювання та контролю постачальників послуг у такий спосіб, який гарантує повернення додому. Деякі з варіантів передбачатимуть спеціальні візи та інші регуляторні режими й інструменти, зокрема забезпечення транскордонних послуг для іноземних робітників на короткий строк. Збільшення прав короткострокових працівників на додаток до тих, що надаються туристам та утримувачам постійних віз, може, в свою чергу, сприяти тимчасовості міграції робочої сили. Можливість у подальшому оновити візу (зокрема у країнах-донорах) здатна стати дієвим стимулом до роботи на тимчасовій основі замість реєстрації для постійного проживання та роботи.

Пропозиція слаборозвинутих країн щодо переговорного процесу лібералізації торгівлі послугами Способом 4

У травні 2006 року група слаборозвинутих країн подала переглянута пропозицію щодо торгівлі іпослугами Способом 4. Ця пропозиція, подана на розгляд уже вдруге, стосується втілення моделі, яка, зокрема, передбачає визначення слаборозвинутими країнами секторів та спектру своїх експортних інтересів, що має бути взяте до уваги країнами-членами при встановленні схеми зобов'язань.

Тематичні характеристики переробленої пропозиції слаборозвинутих країн щодо Способу 4 є наступні:

- складання повного списку секторів;
- розширення зобов'язань, окрім мінімальних професійних навичок (включаючи диплом та досвід);
- нові підходи щодо оцінки компетенції, окрім університетського ступеня (такі як продемонстрований досвід);
- прийняття взаємозамінних позицій (дипломи, університетський ступінь або продемонстрований досвід, спеціалізовані сертифікати, свідоцтво про кваліфікацію та ін.);

- прямі надходження оплати послуг до постачальників даних послуг;
- суттєві скорочення кількісних обмежень;
- вибір оновлення або пролонгації контракту;
- відсутність прямого найму працівників на внутрішньому ринку;
- прискорення перевірки та підтвердження знань та професійних навичок, компетенції та кваліфікації (впродовж 3 місяців);
- зобов'язання щодо незалежних професіоналів, бізнес-відвідувачів, постачальників послуг за контрактами та ін.

У переглянутій пропозиції слаборозвинуті країни визначили ключові сектори, щодо яких вони заінтересовані в лібералізації за Способом 4 в переговорах ГАТС. Ідеться, зокрема, про професійні, комп'ютерні, науково-дослідні послуги, послуги з нерухомості, комунікаційні, освітні, фінансові, оздоровчо-соціальні, транспортні послуги.

Особливою темою пропозиції слаборозвинутих країн, яка прирівнювалася би до багатосторонньої пропозиції щодо лібералізації торгівлі послугами Способом 4, є розширення кваліфікаційних категорій постачальників послуг. Окрім висококваліфікованих, запропоновано ввести категорії постачальників послуг, компетентність та кваліфікація яких відповідає стандартам незалежних професіоналів, бізнес-відвідувачів та постачальників послуг за контрактами. Слаборозвинуті країни пропонують визнати критеріями таких кваліфікацій дипломи, університетські ступені або продемонстрований досвід, розглядаючи їх як взаємозамінні опції.

В категорії «Інші» слаборозвинуті країни пропонують розширення зобов'язань шляхом включення таких категорій: осіб, що працюють в одній країні, але приїждять на територію іншої країни-члена з метою встановлення та налагодження обладнання для надання послуг, згадуваних у зобов'язаннях країни перебування; осіб, які мають повну вищу освіту та приїхали або залишилися після закінчення вищого навчального закладу на території іншої країни-члена СОТ з метою отримання практичного досвіду і т.д.; персоналу державних або приватних підприємств у інших країнах-членах СОТ із державним контрактом у країні перебування; осіб з міжнародно визнаною репутацією; артистів, спортсменів та жінок, які запрошуються в освітні заклади, науково-дослідні інститути, державні навчальні заклади та неурядові організації, а також топ-моделей.

Зобов'язання за Способом 4 мають бути підтримані дисциплінарними заходами та регулюватися внутрішньодержавними чинниками, які не діятимуть як зайві або недоцільні бар'єри для торгівлі. Країни-члени мають застосовувати більш гнучкий підхід до визначення кваліфікацій, розглядаючи не тільки вчені ступені, але й дипломи, сертифікати, досвід роботи і т.д. як взаємозамінні характеристики. За технічними стандартами це першочергова вимога. Крім того, критерії не мають бути безпідставно високими. Щодо працівників середньої кваліфікації необхідно сконцентруватися на тому, яким чином сприяти їхній трудовій міграції.

Паралельно з вищевикладеним необхідні додаткові політичні заходи з метою захисту працівників-мігрантів від усіх форм трудової дискримінації. Згідно зі Способом 4 трудові мігранти повинні отримувати відповідні виплати з системи соціального забезпечення в країні перебування.

Країнам необхідно вибудувати послідовну, прозору міграційну політику, сумісну зі Способом 4. Один із варіантів – розробити спеціальні візи для Способу 4, визначити чіткі періоди дії контрактів щодо надання послуг, передбачивши рівні умови для пролонгації. Після закінчення дії контракту надавач послуг повинен буде повернутися додому.

Уряди країн-членів мають працювати також над розробкою програм, які забезпечать повернення людей, які працювали за Способом 4, додому. Це потребує узгодження між

країнами-донорами і країнами-реципієнтами та введення спеціального візового режиму. Для виконання даної мети необхідний більш повний обмін відкритою інформацією між урядами країн-членів.

Вся інформація стосовно можливостей Способу 4, рівня заробітних плат, доходів тощо має бути доступною та публічною.

Висновки

Зобов'язання для працівників середньої кваліфікації за Способом 4 можуть позитивно вплинути на соціально-економічне становище країн, що розвиваються, і слаборозвинутих зокрема. Це сприятиме збільшенню доходів і поліпшенню умов життя різноманітних верств населення, подоланню бідності відповідно до Цілей Розвитку Тисячоліття. В той час як зняття обмежень є корисним для висококваліфікованих працівників, для інших воно не дає такого потужного імпульсу до розвитку, як лібералізація за Способом 4 для працівників середньої кваліфікації зі слаборозвинутих країн. Це чіткі сигнали щодо взаємної вигоди як для країн-донорів, так і для країн-реципієнтів. Не можна забувати про те, що Дохський раунд переговорів присвячений саме проблемам розвитку. За умови ефективного управління лібералізація ринків для постачальників послуг середньої кваліфікації значно сприятиме реалізації завдань, визначених Дохським раундом. Фактично це засвідчило б велику політичну поступливість та гнучкість розвинутих країн.

Література

1. Karsenty G. Trends in Services Trade under GATS Recent Developments / G. Karsenty // Symposium on Assessment of Trade in Services, WTO, 14–15 March, 2002. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.wto.org>
2. UNCTAD. The Least Developed Countries Report 2010: Towards a New International Development Architecture for LDCs.. – Geneva: United Nations, 2010. – 298 p.
3. Hertel, Thomas W., and L. Alan Winters. ed., Poverty and the WTO: Impacts of the Doha Development Agenda/ 3. Hertel, Thomas W., and L. Alan Winters. N.Y.: Palgrave Macmillan, Washington,DC: World Bank. 2005. - 525 p.
4. International Organization for Migration . World Migration Report 2010 – The Future of Migration: Building Capacities for Change. - 290 p. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.publications.iom.int>